

Nisser i al almindelighed - Nisser i bybilledet – og alle de andre

ved

Per Sørensen

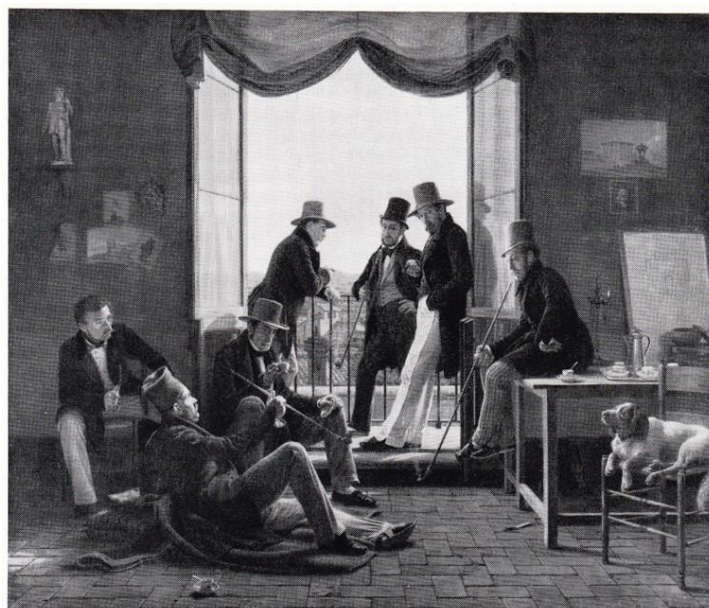
I Norden har vi en fantastisk tradition der ikke findes andre steder i verden – Vi har julenisser i alle afskygninger. I alle andre lande har man kun julemanden - til gengæld i mange afskygninger.

Kigger vi historisk på nisser, er det oprindeligt bondens overnaturlige væsen, Gårdsnissen, der har udviklet sig til Julenissen. Det var vigtigt, at bonden behagede denne gårdsnisse med f.eks. risengrød juleaften, ellers kunne han blive vældig ubehagelig.

Det første billede, vi har af en nisse i Norden, er svensk og fra 1555, hvor det har været som en vignette i et skrift af teologen Olaus Magnus

Det var de danske kunstnere i Rom – der fik transformeret Gårdsnissen om til en Julenisse. Allerede i julen 1836 havde kunstneren, Constantin Hansen, pyntet op for sine julegæster. Han havde dekoreret et rum med adskillige julenissesituationer – desværre er disse gået tabt; men der findes et fyldigt referat af dette julearrangement - skrevet af G. Bindesbøll i Dansk Kunstblad 1837

På dansk jord har vi det første billede af en Gårdsnisse i folkekalenderen, Flinchs Almanak, i 1842.

Tegnet af J. Th. Lundby - Flinchs Almanak tilhører Per Sørensen

Året efter blev verdens første julekort udgivet i 1843 i England. Dette kort eksisterer stadig i dag og er ét af Britisk Museums klenodier

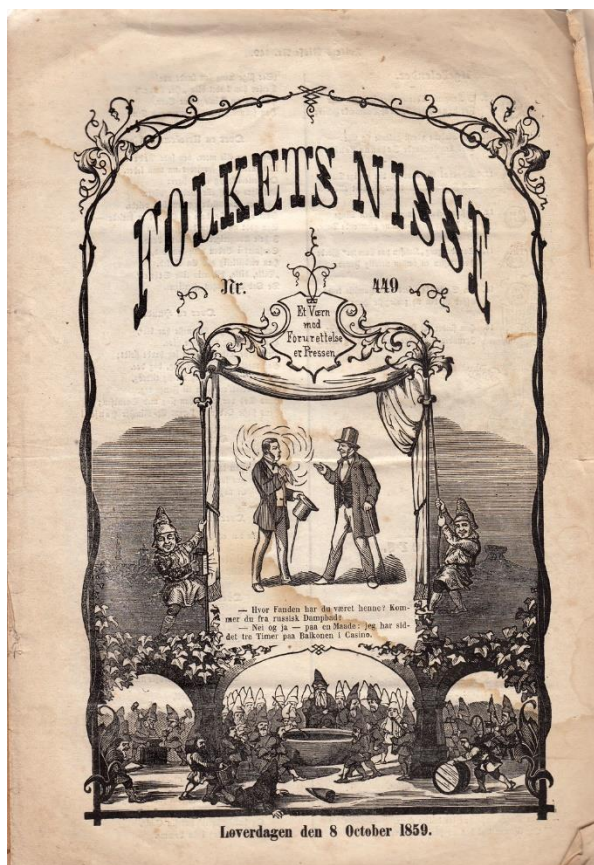

Johan Thomas Lundby er den første, der tegner en nisse med julegrød i 1845

Julenisse-begrebet blev mere og mere kendt, og i 1851 begyndte Satirebladet "Folkets Nisse". Ifølge Folkloristen, Iørn Piø, valgte man dette navn, fordi nissen var en lidt drilagtig fyr, som respektløst sagde sin mening om sit herskab og samfundet. Hvert år, ved juletid, blev der i satirebladet holdt juletræsfest, og her forekom julenissen også. Der er heller ikke tvivl om, at Carl Røgind er blevet inspireret af Folkets Nisse til sine Politiske Nisser fra begyndelsen af 1900-tallet, som Steffen Riis så mesterlig beskrev i Postkortklubbens første julekalender i 2018.

Første eks. Folkets Nisse 8-10-1859 - Andet eks. Folkets Nisse 22-12-1883 (jeg genkender både Kongen og Herman Bang) - Begge satirebøger tilhører Per Sørensen

Jeg har igennem de sidste 10 år kendt til en meget tidlig, lille, finurlig nisse i papir, der står og ælter i et dejtrug. Den er håndtegnet, koloreret og lavet til et mekanisk kort (hænderne ælter dejen og øjnene bevæger sig – måske verdens ældste kort med rulleøjne 😊). Kortet er oven i købet dateret d. 16. marts 1858.

Med teksten "God Bolledeig 18 Skilling Pundet".

Sidste år blev jeg ejer af denne, lille fyr – og kan nu præsentere ham for første gang i offentligheden – I kan tro, jeg blev glad, da det endelig lykkedes at købe ham – Per Sørensen 😊

Inspirationen til julenissen i det øvrige Skandinavien kom fra Danmark. Den overnaturlige gårdnisse havde man haft i hele Norden; men transformationen til julenisse kom fra Danmark.

I Danmark begyndte "Folkets Nisse" i 1851, og dette blad blev inspirationen for svenskerne, der startede satirebladet "Söndags Nisse" i 1862, og allerede i 1864 fik svenskerne ligefrem et satireblad. der hed "Jul-Tomten".

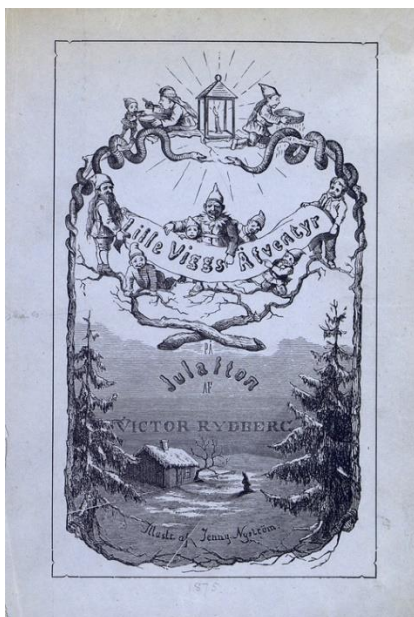
I 1879 fik Sverige deres første kartonkort – det er den store, svenske maler, Carl Larsson, der lavede en serie på 12 forskellige nytårskort – tilhører Thorbjörn Persson

Maleren og tegneren, Emil Åberg (1864-1940), havde allerede i 1890 leveret de første nisse-kartonkort i Sverige – tilhører Thorbjörn Persson

Den helt store nissetegner i Sverige var Jenny Nyström, der allerede som 17-årig i 1876 illustrerede Viktor Rydbergs Julehistorie "Lille Viggs eventyr juleaften"

Hendes første nisse-kartonkort så dagens lys i 1890. Annoncen kom d. 18-12-1890 i avisen Allehanda i Karlshamn. Her i uddrag:

Det tidligste Jenny Nyström
kartonkort af nisser som vi
umiddelbart kunne finde, var
dette fra 1893 – Tilhører Nils-
Arne Svensson

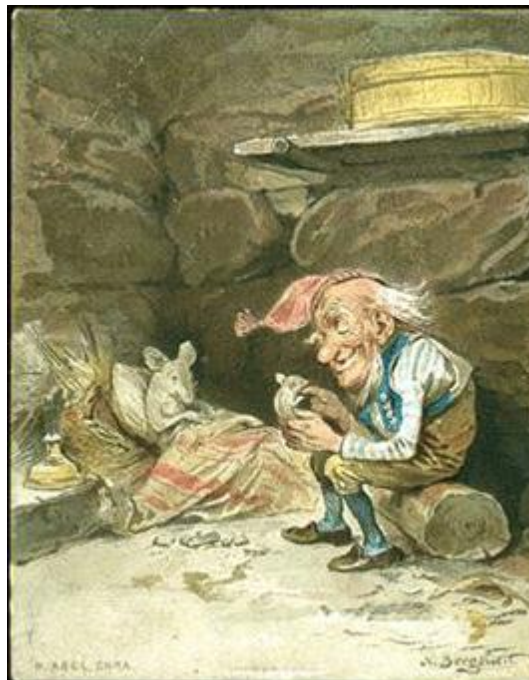
Allerede i 1890'erne var der en stor bevægelse af jule-kartonkort hen over den dansk/svenske grænse. Dansk-tegnede kort kom til Sverige, og svenske kort kom til Danmark. Her illustreret af et morsomt sammentræf – Kortet til venstre er fra Axel Eliassons Kunstforlag i Stockholm – Kortet er bagpå dateret Julen 1896 og tilhører Thorbjörn Persson. Kortet til højre er fra Carl Stender, Kjöbenhavn Eneret – Kortet er bagpå dateret Aalborg d. 30-12-1896, tilhører Per Sørensen – Så der har været livlig import/eksport mellem de 2 lande, hvilket i øvrigt fortsætter på postkortområdet langt ind i 1900-tallet.

I Norge har vi det første nisse-kartonkort i 1883, det er et kort af Wilhelm Larsen:

I 1886 kom der i Norge en serie af kartonkort med nisser – disse kaldtes Nissealbummet, og kunstneren er Nils Bergslien

Omkring 1884-1887 kom de første, danske kartonkort - her er tegneren Carsten Ravn. Her et eksempel fra juleheftet Børnenes Julegave 1887 – Nisserne paa Landet. - tilhørte Claus Boie

Største Udvalg

af

GRATULATIONS-, JULE- OG NYTAARSKORT.

Specielt fremhæves følgende Række af sex smagfulde Julekort efter nye og hjemlige Motiver, udført i *Alfred Jacobsens* litografiske Etablissement efter Akvareller af *Carsten Rasm.*

Nr. 1. Nisserne paa Landet.

I Loven sidder Nissen og spiser sin Gæd sammen med Katten. Naar Halvdøren aabnes, ses i Baggrunden et maaenbefyldt Landskab, hvor en Flok Nisser danse i Rundkreds.

Nr. 2. Nisserne i Byen.

Køkkedøren er i Færd med at stige Julegæsten. Naar Køkkendøren aabnes, ser man de nysgjerrige Nisser, hvem Lurten af Gæsten har sendt paa Køkkentrappen.

Nr. 3. Dyrehaven ved Vintertid.

Ved en af de røde Porte staar en lille fattigklædt Pige, som faldhyder Juletræet. Naar den røde Port aabnes, viser der sig en Udsigt over Eremitageslotten.

Nr. 4. Dyrehaven ved Sommertid.

Ved en anden rød Port staar der en barbenet Dreng, som lukker op. Gjennem den aabne Port er der Udsigt over Øresund.

Nr. 5. Juleaften i Byen.

En Entré med en Menge Overtøj paa Kaa-gene. Naar Døren til Trappegangen aabnes, viser der sig et Postbud, som bringer et Julebrev.

Nr. 6. Juleaften paa Landet.

Vinterhuskald indenfor en Bondegård. Naar Portfløjene aabnes, ser man ind i Gaarden, hvor Stuehæsets Vinduer er oplyste; i Gaarden en tom Rejsesogn. Imidlertid Gæsterne sidde og faa Velkomstsnapsen derinde, rider Nissen i Julebesøg paa den pakkede Gaas.

Lykønskningen skrives bag paa de lukkede Døre eller Porte.

Pris pr. Kort 25 Øre.

EMIL FLENSBORGS FORLAG,

Østergade 43.

Kjøbenhavn K.

Ordres ekspederes mod Postforsku.

I 1889 var der reklamer, hvor Hans Peter Lindeburgs Nisse-kartonkort præsenteredes - tilhører Per Sørensen

De første, rigtige **postkort** med nissemotiver, som jeg har kunnet finde, er fra 1899 - det er et kort af den svenske tegner, Thorvald Rasmussen – han lavede en serie på 12 nisse-kartonkort – som også kom på postkort – Kortene blev trykt i Norge hos Mittet & Roloff - Begge kort tilhører Per Sørensen

Det var ligesom indledningen 😊

”Nisser i Bybilledet” er nisser, der er tegnet ind i topografisk tegnede kort af forskellige gader og bymiljøer fra hele landet. Motivet skal også være genkendeligt. Det er en dansk opfindelse, der har bredt sig til det øvrige Norden – specielt i Sverige og Norge findes der en del, hvorimod det er meget sparsomt med disse kort i Finland, om end de findes. Til gengæld findes der rigtig mange i Danmark. Jeg kender til mindst 20-25 forskellige, danske tegnere, der har tegnet nisser i bybilledet. Der findes også både svenske og norske tegnere.

Kortene er vældig populære og ofte kostbare, idet der er mange samlere til dem. Der er folk, der specielt samler disse kort - så er der mange hjemstavnsamlere, der også gerne vil have disse kort (eksempelvis Nisser i Bybilledet fra Kolding til koldingsamleren) og så er der folk, der samler julekort, der også gerne vil have disse kort.

Kortene, vi i dag kalder ”Nisse i Bybilledet”, findes egentlig for de fleste korts vedkommende, kun i en ganske, kort periode. Fra o. 1906 til o. 1911-12.

Det skyldes 2 faktorer:

Der fandtes bl.a. 2 store forlag, der udgav rigtig mange ”Nisse i Bybilledet”.

Stenders Forlag (som også leverede mange af disse nisser til lokale boghandlere i deres eget navn). Bl.a. leverede tegneren, Carl Røgind, til Stender.

Warburgs Kunstforlag, som kun eksisterede fra 1901-1911. Warburgs Kunstforlag var det forlag, der producerede flest ”Nisser i Bybilledet”, bl.a. leverede tegnerne, Axel Wiingaard, Hans Viggo Westergaard og Wilfred Glud, til Warburgs Kunstforlag.

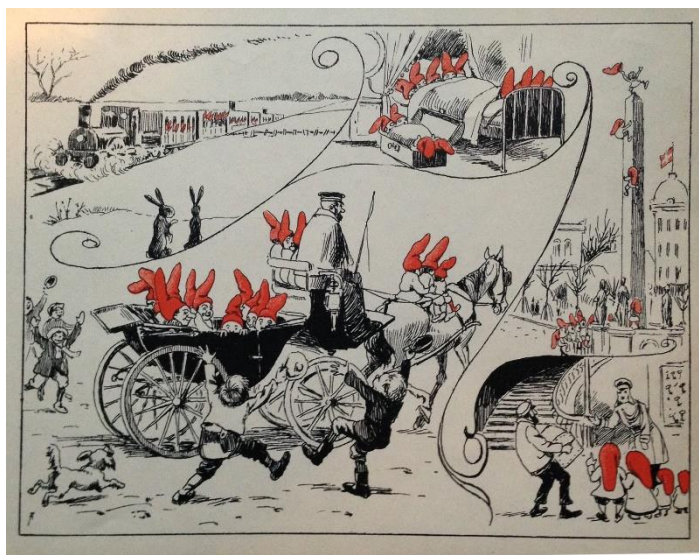

Johan Otto Warburg (1877-1936) havde været i lære hos L. Levison Junr. og var betroet medarbejder hos dem. Han købte hele Papirhandel og Kunsttrykkeriet L. Levisons Junr. 's julekortsproduktion i slutningen af år 1900. De efterfølgende år, mens han ejede Warburgs Kunstforlag, havde han et tæt samarbejde med Levison. Det har altid undret mig, at L. Levison Junr., som var Danmarks største producent af kartonkort før år 1900, ikke havde nogle postkort efter år 1900; men det var jo netop, fordi produktionen overgik til Warburgs Kunstforlag. Senere, i slutningen af 1920'erne, startede Levison dog op med at producere julekort.

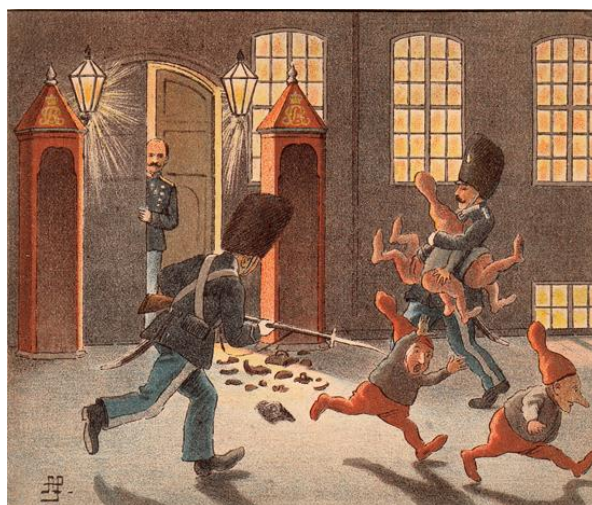
Da Warburgs Forlag lukkede i 1911, var populariteten sikkert dalende, og det var derfor, de store mængder forsvandt. Jeg har indgående søgt i datidens aviser efter disse kort; men fandt aldrig nogen. Til gengæld får vi hvert eneste år en omtale af forlagenes nye julekollektioner indenfor julekort; men ikke en eneste gang kan jeg påvise, at det handler om disse kort.

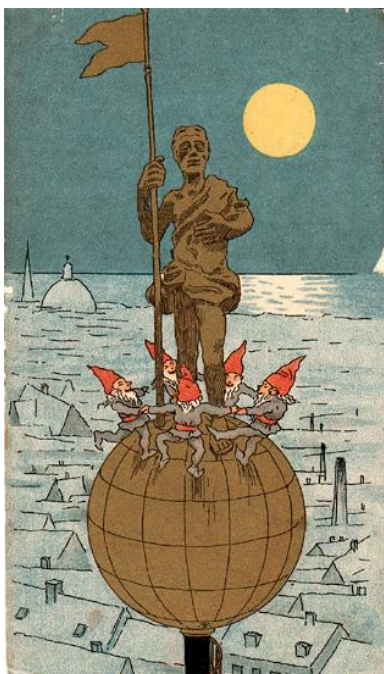
Allerede i 1894 tegnede Axel Thiess en Billedbog, der hed "Nissernes Besøg i København" – og det har helt sikkert været til inspiration for andre tegnere sidenhen, der skulle lave "Nisser i bybilledet". De viste sider er fra Frihedsstøtten, Kongens Nytorv og det Kongelige Teater – Bogen tilhører Det Kongelige Bibliotek i Aarhus:

Jeg har prøvet at finde de ældste kartonkort af "Nisser i Bybilledet" – der kan have været brugt julehilsen – begge kort er fra o. 1895. Det ene kort er tegnet af Alfred Schmidt – og viser nisser, der bliver fanget af garderne på Amalienborg Slotsplads. Kronprinsen kigger på i døren - Kartonkortet tilhører Erik Milling

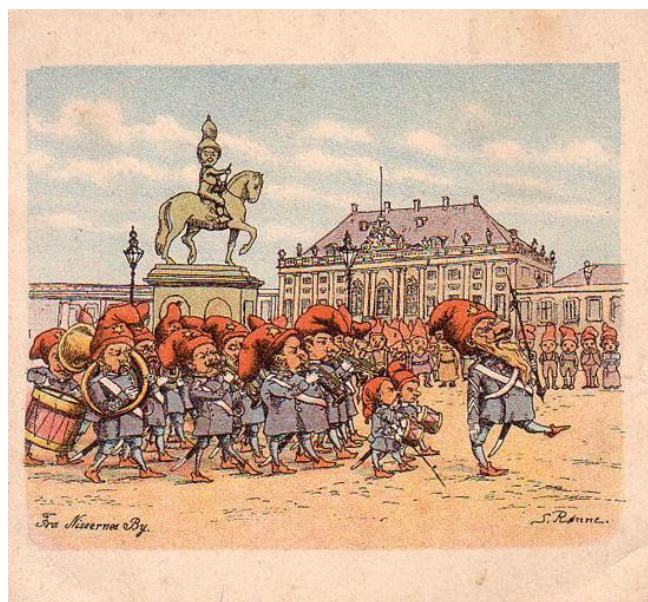

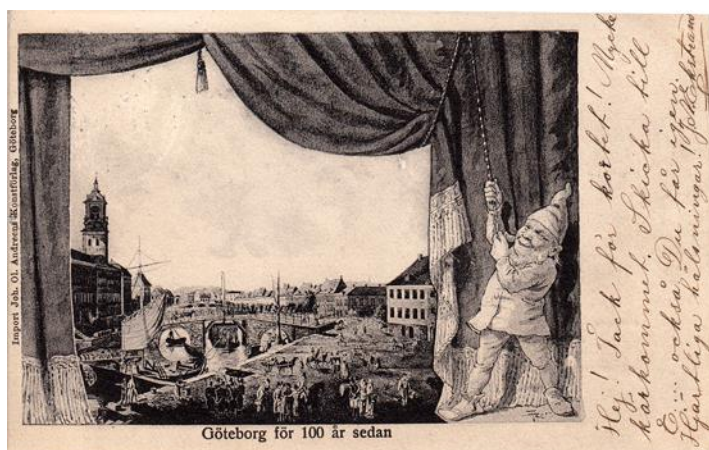
Det andet kort er tegnet af Paul Fischer og viser nisser, der danser rundt om spiret på Vor Frelzers Kirke på Christianshavn – kortet er beskåret og tilhører Per Sørensen.

Det må formentlig være de 2 første, danske "Nisser i bybilledet" – måske er der andre, der har nogle, der er ældre?

I 1901-1902 tegnede Svend Rønne mindst 6 kartonkort, han kalder "Fra Nissernes By" – Her fra Amalienborg Slotsplads dateret Korsør 31-12-1902 – Tilhører Per Sørensen

Thorvald Rasmussen fra Göteborg lavede i 1902 nogle collage-kort med nisser, der ser ind i et Fotografisk bybillede. – Tilhører Åke Larsson og Per Sørensen

Vores vigtigste tegner af "Nisser i Bybilledet" er Carl Røgind (1871-1933)

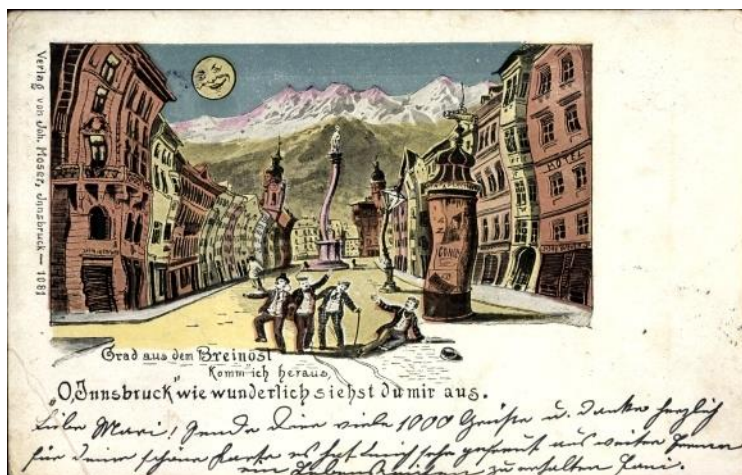

Han er en utrolig, flittig tegner, og han tegnede sine første topografiske kartonkort i 1899-1900 - fra fødebyen Randers - Det er ikke nisser, men topografi – Tilhører Frank Blicher

For at forstå, hvilken udvikling, der er til de mange "Nisser i bybilledet", der kommer senere, må vi se på at

I 1902 tegnede han og fik udgivet de første topografiske "Fuldemandskort" i Danmark, f.eks. "Nat ved Odense" – det var ikke hans opfindelse, idet man allerede før år 1900 havde disse kort i Østrig og Tyskland – Se dette kort fra Innsbruck - sendt i 1899 (fundet på nettet)

Eller hvad med kortet fra Haderslev Banegaard sendt d. 1-12-1899 – med masser af tegnede personer – tegneren ukendt – Tilhører Per Sørensen.

Det "første" rigtige "Nisser i Bybilledet" af Carl Røgind er sendt i 1906 – Jeg har ikke kunnet finde "Nisser i Bybilledet" med udelt adresseside. Den delte adresseside begynder d. 1. juni 1905.

Utallige typer af disse Nissekort fremstillede han. Se disse få eksempler

"Kirke julekort" fra Bornholm - Tilhører Frank Blicher

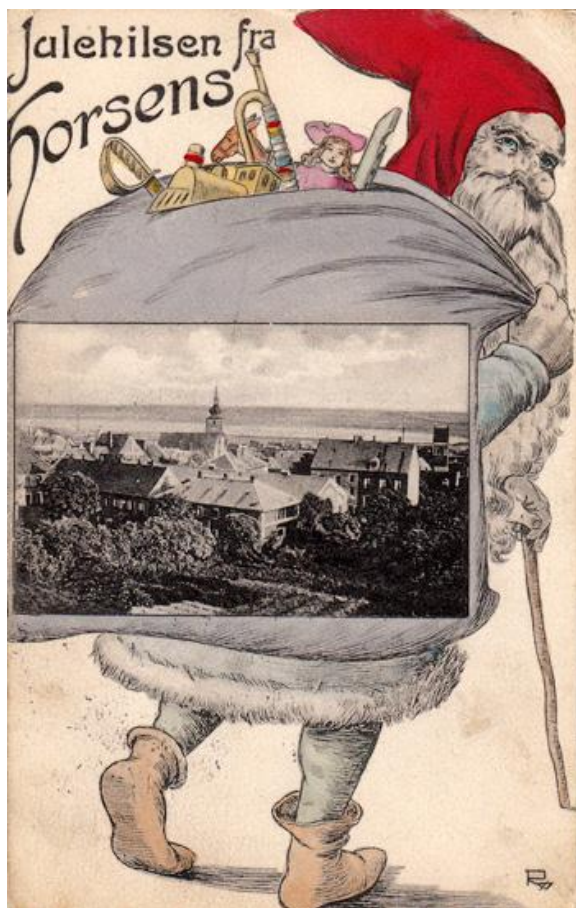

Her eksempel på, hvordan kortene blev tegnet. Carl Røgind eller andre tegnere har enten haft foto eller postkort til deres rådighed, når de har siddet og tegnet motiverne, de har ikke været ude på stedet for at tegne.

Fredericia - Begge kort tilhører Frank Blicher

Der findes en stor mængde varianter til de almindelige "Nisser i Bybilledet" – bl.a. disse Collagekort, hvor Carl Røgind kun har lavet en tegning, og så har forlaget brugt tegningen til et utal af topografiske lustryk, således, at hver eneste by har fået deres eget kort – Kortet fra Horsens er sendt Julen 1906 – og alle disse kort er også produceret dette år. – Jeg fandt i øvrigt denne næsten identiske nisse af Carl Røgind i julehæftet "Børnenes Julegave" i 1904

Tegnerne har kun lavet en akvarel i sort/ hvid og tusch, og de har ikke skullet tænke på farvelægning.

Det er forlagene, der har stået for koloreringen – Vi har eksempler på, at Stenders Forlag har haft helt op til 50 kvinder ansat - til at sidde og kolorere kort – nogle har gjort det hjemme, andre har siddet på forlaget.

Kortene blev både solgt i sort/hvid, og hvis man betalte 1-2 øre mere, fik man et koloreret kort.

Hos Warburgs Kunstforlag blev idéen eksporteret til hele Norden, og det var ofte danske tegnere, der lavede "Nisser i Bybilledet" i de nordiske byer.

Jeg viser her nogle afarter/varianter af "Nisser i Bybilledet"

Først dette kort af Tegneren Ludvig Møgelgaard – Der er vist ikke tvivl om, at det er Københavns Rådhus

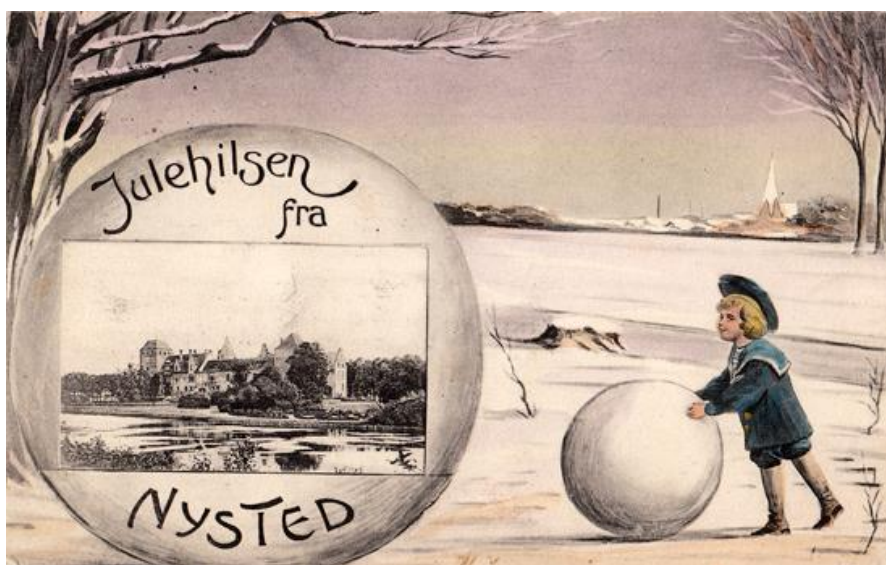
Ligeledes har vi en meget stor gruppe collagekort af natur og topografi, hovedsagelig kort fra Sønderjylland, hvor man har kopieret nisser ind på kortet. Kortet er fra P. Hansen's forlag i Vamdrup – Kortet viser spiret af Broager Kirke. Nisserne er en kopi, oprindeligt tegnet af svenskeren Thorvald Rasmussen – sendt 1911

Eller her: Nisser i Zeppelin – Tegner ukendt

Selvom det ikke er nisser – har vi andre ligeså populære topografiske kort – som egentlig er i samme kategori!

Eller disse topografisk tegnede kort – "Automobilen kommer fra" - Stenders Forlag - Tegnet af Carl Røgind

Eller hvad med Nytårskortet fra Kolding med Zeppeliner - Warburgs Kunstforlag – Tegnet af Wilfred Glud

Tak til alle, som har leveret postkort til denne artikel og tak til Nutta Haraldsen, Norge og Thorbjörn Persson, Sverige for hjælpen med udredning af kortene fra Norden.